

Bibliai tanulmányok.)

V.

AZ ÚJ SZÖVETSÉGI IRATOK TÖRTÉNETE.

V. Fejezet.

16. §. Az egyház fölé tornyosult vihar. A körülmé-
telkedés.

51-ik év.
A körülmé-
telkedés
kérdése.

Fennebb ²⁾ érintettem, hogy a jeruzsálemi egyház tagjai érte-
sülvén arról, miszerint az antiókiabeliek a mózesi törvények mel-
lőztével körülmételetleneket is vesznek fel a gyülekezetbe, Barna-
bást elküldötték volt Antiókiába, hogy ezeknek az egyházba ily
módon való felvételét akadályozza meg. Azt is megemlítettem, hogy
Barnabás, megbízatásával ellenkezőleg, e tekintetben szabadelvűleg
járt el. Nem csak, hanem Pállal egy térítői útra indult, a hol az
új vallást szabad szellemben hirdették.

A jeruzsálemi szigorú zsidó atyafiak ³⁾ a Barnabás eljárásával
nem levén megelégedve, utána másokat (πρὸς ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας) kül-
döttek Antiókiába, hogy az ők értelmökben és szellemökben mű-
ködjenek. E követek azt hirdették, hogy „a ki körül nem me-
télkedik és a czérémoniaikat meg nem tartja, nem üd-
vözül“ ⁴⁾. Az anyaegyház tagjainak eme határozott, és a syriabe-
liek eddigi szabad irányával ellenkező, szűkkeblű nyilatkozata egye-
netlenséget támasztott Antiókiában. Ez az egyenetlenség éppen ab-

¹⁾ Előbbi czikkemben a Ker. Magv. VI. köt. 274 lapján, felül a 4-ik sorba, észrevétlenül két lényeges sajtó-hiba csúszott be, a minek kiigazítására itt felhívom a t. olvasót. Ugyanis itt a thessalonikabeliekhez és a filippibelieliekhez irt levelek az első vagyis hiteles rovatbavannak téve. Kérem azokat a 2-ik rovatba tenni. — ²⁾ Ker. Magvető, VI. köt. 269—270 lapok. — ³⁾ A jeruzsálemi szigorú zsidó pártnak ez időben következő nevei voltak: οἱ ἐκ περιτομῆς, a zsidók közül valók, Csel. 11, 2; οἱ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, a judeabeliek, Csel. 15, 1; οἱ ἐκ τῶν φαρισαίων, a farizeusok közül valók, Csel. 15, 5. Később még más neveket is kapnak, a mint alább látni fogjuk. — ⁴⁾ Csel. 15, 1.

ban az időtájban tört ki, a mikor az apostolok első térítői útjokból visszatértek az őket kiküldő antiókiai egyház kebelébe ¹⁾; még pedig akkora mértékben, a mely majdnem végveszéllyel fenyegette a kereszténységet.

Jézusnak vallásos tudata az ő testamentumi kijelentésből fejezt ki; vagyis annak az új vallásos és erkölcsi életnek, a mely egy názareti férfiúnak, Jézusnak, nevéhez fűződve lépett be a világtörténetbe, s azóta csendesen hódítja a világot, kiinduló pontja a zsidó vallás volt, — habár arra az alakra, a melyben ez Jézus közvetlen személyében nyilvánult, nem kizárólag a zsidó vallás által jutott el, hanem annak más népekkel és azok műveltségével való harcrai ²⁾ következtében. Az ő testamentum álláspontján az emberi akarat véges, önző célokra irányult, a melyek néha ellentétben állottak az isteni akarral és célokkal. Ez állásponton a véges emberrel szemben az isteni akarat és törvény nyomasztó hatalomnak fűnt fel. A zsidó nép a véges célokhoz való lelánczoltatásból nem tudott kibontakozni. Nem tudott felemelkedni a végtelen szabad akarat ismeretére, a törvény teljes betöltésére, tökéletes igazságra, s az isteni akaratnak és végtelen céljának saját akaratával és a véges célokkal való öszszeegyeztetésére. Jézus előtt már érezhető lón az isteni és emberi akarat közti ellentét. Tettek is kísérletet a nemzet jobbjai ezek öszhangzásba hozatalára. De minden törekvésök meghiusult a nép korlátoltságán. Az isteni akarral va-

Jézus vallásos tudata és a ker. vallás megalapítási ténye.

¹⁾ Jeruzsálem egy előjogai által elvakított, álmaiban elmerült, emlékekben gazdag város, a korlátolt gondolkozású öreg apostoli kör városa volt. Ezért csak hamar alá is szállott. Efel szemben Antiókia a cselekvés és haladás városa volt. S ez előnye által hamar túlszárnyalta a szent dolgok és hit állítólagos központját, az apostoli fészket, az élet közvetlen forrását, Jeruzsálemet. Független egyházzá lett. Önállólag működött és missziokat küldött szerte. Itt vált el legelőbb a kereszténység a határozatlan és korlátolt anyától. Itt győzedelmeskedett Jézus szelleme a tanítványok előítéletén. E győzelem pillanatától kezdve háttérbe szorult az arámi nyelv, s az evangelium a görögül beszélő keresztények által lépik a világba. — ²⁾ A mozaizmus harczát előbb a semismussal és parsismussal, ázután a hellenizmus és latinizmus szellemi és erkölcsi életelemeivel harcolta meg. Az emberiség e harcok hatása és ellenhatása közben mindig oda törekedett, hogy a lélek kívánalmainak egy bizonyos sorát érvényesítse. Ezért sokféle útát is kísérlett meg. Jézus a világtörténet elmúlt jogos törekvéseit öszpontosította saját öntudatában, mint egy szellemi egységben. Tudatta a világgal, kifejezte és történeti ténynyé emelte azt, a mit a világszelleml már elkészített és megérlelt volt az idők méhében. Határozattá emelte az emberi szív egyetemes kívánalmát és az erkölcsi öntudat követelését. Innen van, hogy az ő eszméi minden kor és égalj kívánalmaival megegyeznek.

ló kibékülés szükségére mutatott rá keresztelő János is, midőn a népet erkölcsi újjászületésre serkentette, s ennek feltételéül a bűnbánatot és megtérést állította fel.

Jézus is e szempontból indult ki. A végső ember Istenhez való emez ellentétes viszonyának látására villant meg Jézus lelkében a gondolat, hogy az emberi és isteni akaratot összecsegyeztesse, vagy is az embert közelebb hozza Istenhez, mintegy feltaláltassa az emberrel Istent saját magában. Ő jól látta, hogy az ő testamentumi tudat korlátoltsága mindig akadály lesz e benső meghasonlás kiegyeztetésére. Ezért nem érintette ugyan a betűt, de az ő szellemet megtörte. Lelkében a szabadság és az isteni törvény iránti teljes odaadásnak tudatára emelkedett. Azt mondotta, hogy a földi célt fel kell áldozni az égi javakért; vagyis az ember csak akkor tölti be az isteni törvényt, és akkor ismeri meg az igazságot, ha teljes odaadással van Isten iránt. Ekkor az embernek Istenhez való viszonya tökéletes lesz; az ember Istennek gyermeke, s a mennyországban részese lesz. Ebben van a Jézus szellemében való új vallásos tudatnak és erkölcsi viszonynak, valamint a keresztény vallásnak eredeti magva. Jézus e vallásos tudatot ez egyszerű, de magasztos szóban: „az ember fiában“ foglalta össze, a mivel szemben Istent „mennyei atyának“ nevezte. E kifejezéssel Jézus amaz emberek szellemi és erkölcsi atyját jelölte, a kik a végtelen isteni akarat iránti teljes odaadás, megújulás és az isteni törvény gyakorlása által az Isten gyermekeihez illő és kellő tulajdonokat megszerezték, s magokban „az ember fiát“, az-az, az ő felfogása és meghatározása szerint való embert valósították, a mi által a mennyei birodalomnak, vagy is az új erkölcsi és szellemi életközösségnek tagjaivá lesznek.

Ezért ígéri a mennyet a gyermekeknek, s ezért mondja boldogoknak a lelki szegényeket ¹⁾. Jézus a mennyet a földön akarta valósítani, a jelen emberi életben. Előtte a földi és égi ország egy és ugyanaz a fogalom volt. Ennek megalapítását az emberi élet alakulása szerint akarta intézni, nem valamely hirtelen való katasztrófa, hanem lassu fejlődés által, a mely azonnal elkezdődött minden emberre nézve, mihelyt az isteni törvény értelmében nyilatkozott, s az isteni akarat szerint kívánt élni tisztán.

Az új kijelentés, vagy evangelium tehát nem egyéb, mint az

¹⁾ Mát. 4, 17, 5, 3, 10, 18, 3, 19, 14, 21, 23.

ó testamentumi törvény tökéletesítése, az abban levő Isten iránti hamis viszony elvetése, a lélek egyetemes kívánalmainak érvényre emelése, a szív és lélek, valamint a kor jogos kívánalmainak a zsidó vallás-szellemeivel való kibékítése, öszszeczegeztetése, s az isteni törvénynek az emberi akaratba való felvétele által annak betöltése. Ebben áll az üdvözítési tény, a melynek történeti elismerésén alapult meg a keresztény vallás. Ebben áll a valódi törvény-betöltés megváltó ereje. És ebben áll a keresztény vallást megkülönböztető új kijelentés, a melynek történeti tényezője Jézus volt¹⁾.

A zsidók uralkodó hierarchikus államhatalma Jézusnak új elvei által létét fenyegetve látván, a nagy ember, a lélek erkölcsi és vallásos, jogos kívánalmainak kifejezést adni merészlő férfianak megbuktatására tört, a ki jövő sorsa komor elősejtelmével jött Jeruzsálembe, hol a nép őt hozsánnával fogadta. Ő meg is halt ugyan itt, mint felségsértő, a ki szerintök magát a zsidók királyának mondta; de az az eszme, melyet az utolsó vacsoránál az ő és elvei szellemi tovább éléséről kimondott, nem halt meg. Mint messiás megmaradt követői lelkében. Ezek felvették az ő megkezdett művét, s várva mesteröknek a fellegekből való visszatértét, hogy birodalmának megalapítását befejezze, azon működtek, hogy elveinek terjedést eszközöljenek.

A körülmetékedés kérdéséből származott vizály tulajdonképpen onnan eredt, hogy midőn Jézus a vallást a legmagasabb eszményi fokra emelte, nem fejezte ki magát elég szabatosan arra nézve, vajon ő zsidó akart-e maradni, vagy nem; valamint arra nézve sem, hogy mit akart megtartani a zsidó vallásból, s mit nem. Mint minden nagy szellem, úgy Jézus is csak a lélekkel gondolt, csak az igazság eszméinek és azok valósitásának élt. Előtte a külsőség, a

A vizály oka.

¹⁾ Sokan, különösen az orthodox theologusok, Jézust természetfeletti lénynek, s az általa tett kijelentést természetfelettiné tekintik, azt gondolván, hogy ez által emelik a kijelentés fontosságát. Ez hamis nézet; olyan, a melynek ellene szól az evangelium, ellene az emberiség fejlődésének története. E hamis nézet megfosztja Jézust és az ő művét a legbiztosabb, a történeti alaptól; őt egy mythikus személylő, s az evangeliumot látomássá aljasítja le. Ezért még arra a képtelen és következetlen gondolatra is vetődnek, miszerint készek egy Istent megfeszíteni, csakhogy az evangeliumi történetnek is elég legyen tőve. A Jézus és az evangelium természetfelettségét soha sem lehetett bebizonyítani. Ez mindig csupa hypothesisnek maradt és marad; még pedig egyszerűen azért, mert sem a szentírásból bebizonyítani, sem józan észszel öszszeczegetni nem lehet.

ceremonia közönyös dolog volt. Azt tekintetbe se vette. Egyedül a vallás lényege foglalta el az ő lelkét. És így az alaki rész háttérbe szorult. Arra éppen nem volt ok, hogy figyelme a körülméltétkedésre irányuljon, mert — adataink szerint — az ő életében egy körülméletlen sem tört át hozzája, a ki áttérésével alkalmat szolgáltatott volna arra, hogy Jézus a maga nézetét e tárgyra vonatkozólag kijelentse. Valószínűleg a tanítványoknak sem jutott eszébe, hogy e tekintetben véleményét kikérjek.

Ily bizonytalanságban maradtak el a tanítványok a mester halálával. Jézus halála után ez és más kérdések mind felmerültek a tanítványok és hittérítők előtt. De miután a külsőségek tekintetében semmi egyenes útatisításuk nem volt, általános zavar támadt a Jézus követői között, a mit még a sadduceusok is növeltek, a kik mind végig halálos ellenei voltak az új mozgalomnak ¹⁾.

A zsidó keresztények álláspontja.

A tanítványokat a Jézus szellemi eljövételének megragadó eszméje, valamint az ő feltámadásáról és szellemi tovább, sőt köztük éléséről való eszméje anynyira meghatotta, hogy azt hitték, miszerint a megfeszített és az övéi lelkében folyvást élő názareti Jézus a messiás. Ebben központosult a hívők reménye. Jézusnak szellemi feltámadásáról és az ember fiának magasabb szellemi jövőjéről való kifejezéseiből azt huzzták ki a hívők, hogy ő egy közel jövőben való érzéki megjelenésre gondolt. Ebből keletkezett a zsidó keresztények közt az a hiedelem és hypothesis ²⁾, melynél fogva Jézus újra eljő a fellegekből az ő dicsőségében (πρροψία), hogy az ő halála által félbeszakított messiási munkásságot tovább folytassa, a messiás birodalmát megalapítsa, a messiási reményeket betöltse és ezer évig uralkodjék (χίλιετος)³⁾. Jézusnak ez érzéki újra megjelenéséről alkotott fogalmat aztán igyekezett a hívők fántáziája minden lehető színekkel felruházni. Pedig a messiási hit lényege eredetileg nem volt egyéb annál a Jézus által hirdetett üdvözítési ténynél, mely szerint az új vallásos és erkölcsi élet elve az, hogy mindaz, a ki Isten fia akar lenni, teljesítse az Isten akaratát. A Jézus

¹⁾ Csel. 4, 5, 6. 23, 6. — ²⁾ Mind a zsidók, mind a zsidó keresztények várták a messiást. De miután a keresztihalál a Jézus messiási működésének, leglább a zsidók várakozása ellenére, véget vetett, sokan kétségbe vonták az ő messiáságát. A zsidó keresztények a messiási várakozás és a Jézus halála közti ellentétet az által igyekeztek kiegyenlíteni, miszerint felvették, hogy Jézus újra eljő a messiási birodalom alapításának befejezésére. — ³⁾ A messiás ezer évi uralma (Chiliasmus) név alatt még a 3-ik keresztény században is el volt terjedve.

szellemi visszatérésének és birodalmat alapításának tartalma szintén nem volt egyéb annál az új vallás által kívánt elvnel, melynélfogva az isteni törvények iránti teljes odaadás által valósulnak az igazságosság és megbocsátás, s az emberiség igazságra, szellemi és erkölcsi közösségre jut.

Az első keresztények-ennélfogva messiás-hívó zsidók voltak, kik Jézusban, mint messiásban hittek, s az általa hirdetett evangéliumhoz ragaszkodtak. Miután e hit az ő követőinek öntudatává vált, a keresztény öntudat főleg a zsidó vallás (judaismus) magasabb alakjára irányult. Azt hitték, hogy az ember csak új és teljesebb viszonyba lépett az ő testamentumi kijelentéssel. Azt hitték, hogy nekik, mint a nemzeties küldetéssel bíró messiás híveinek, folytonosan ragaszkodniok kell a zsidó czerémonialis törvényekhez, azokat pontosan be kell tölteniök. Szóval megmaradtak a zsidó vallás keretén belől. Hitökben nem láttak új vallást, hanem csak az ő testamentumi törvényhozás tovább folytatását.

A tanítványok tevékenysége abban állott a mester halála után, hogy megbizonyítsák, miszerint Jézus az ő testamentumban megjósolt messiás. Az első keresztény egyház, vagy názárénusok gyülekezete, ily szellemű beszédekre alakult meg ¹⁾. Ez eszme terjesztésében állott az apostoli prédikálás lényege, a mely gyakorlatilag oda volt irányozva, hogy a messiás visszatértét a zsidók megtérése és bűnbánata által előkészítsék. Ez eszme körül forognak a Péter beszédei, melyeket ő az első pünköszt ünnepén és azután tartott Jeruzsálemben. „Bánjátok meg azért és térjetekek meg“ — mondja Péter — „hogy törölkessenek el a ti bűneitek. miután eljövendenek a meghivesítésnek idei, az urnak színétől, és elbocsátandja azt, a ki nektek először hirdettetett, a Jézus Krisztust“ ²⁾.

Miután a messiás-hívó zsidók, az ő egyház tagjai, szorosán ragaszkodtak atyáik szokásaihoz, a templomhoz, a körülmetélkedés szükségességéhez, szóval a mózesi rituálékhoz, ezért nem tekintették magokat Palestinában a zsidó egyházon kívül álló felekezetnek. A zsidók sem nézték őket annak, hanem legfennebb olyannak, mint a farizeusokat és a sadduceusokat, a zsidó vallás új felekezetének. Zsidó felekezetnek (αἰρεσις) nevezi a Cselekedetek könyve is 24, 5. 14. és 28. 22-ben. A mi őket a többi zsidóságtól megkülönböztette,

¹⁾ Csel. 2, 22—36. 3, 19. 20. stb. — ²⁾ Csel. 3, 19. 20.

az a Jézus messiássága és az embernek általa hirdetett Istenhez való új erkölcsi és vallásos viszonya volt.

E szerint Jeruzsálemben csak hamar különbségnek, surlódásnak kellett támadni a zsidók és keresztények közt. Ez be is állott. A zsidók újító felekezetnek kezdték tekinteni a keresztényeket. Ezért mondja a cselekedetek szerzője, hogy a papok, papi fejedelem és a sadduceusok nehezteltek az apostolokra, hogy a népet tanították és Jézus nevében a feltámadást hirdették¹⁾. Innen van, hogy a zsidó hierarchia minden módot megkísérelt arra nézve, hogy miután a mestert megbuktatta, a tanítványokat is elhallgattassa.

Azonban az ősegyház minden tagja sem volt tökéletesen egy értelemben az ó testamentomi törvényt illetőleg. Némelyek, a kik a nagy mester szellemét jobban megértették, inkább csak a vallás lényegéhez ragaszkodtak. Ilyenek voltak a hellenista zsidók. Mások visszatértek a czeremoniákra. Kikeresték a legkisebb megtartani való szabályokat is, ezek által akarván kegyességekét kimutatni. A kik ezt tették, azokat a nép szenteknek tartotta. Ilyenek voltak az új vallás terjesztőinek legnagyobb része Jeruzsálemben, az apostolok, a nazarenusok és a farizeusok, a kik minden várakozás ellenére kibékültek a tanítványokkal²⁾. Ezek előtt a legfőbb dolog a törvény pontos teljesítése volt. S éppen ez okból csak hamar nehézségek merültek fel a keresztények között is, különösen a körülméltelkedésre nézve. E nehézség pedig annál élesebb határvonalat vont a keresztények és zsidók közé, mentől több oly elem volt a zsidó keresztények közt, mint Barnabás és mások, a kik határozottabb tudatára jöttek az ó és új hűt közti különbségnek.

A viszály kezdete.

A körülméltelkedésből származott viszály tulajdonképpen még a zsidó egyházban elkezdődött. Onnan jött át a keresztény egyházba. Midőn a zsidó egyházba áttért proselyták száma mind inkább szaporodni kezdett, s ez által a körülméltelkedés kérdése a zsidók közt felmerült, némely szabadabb gondolkozású proselyták nem állottak rá a körülméltelkedésre, sőt másokat is igyekeztek arról lebeszélni³⁾. Ezekkel szemben az orthodox zsidók elmulaszthatatlannak tekintették a körülméltelkedést. Az oly embert nem tartották társaságukba valónak, a ki nem volt körülméltelve. Szerintök a kö-

¹⁾ Csel. 4, 1. 2. — ²⁾ Csel. 15, 5, 21, 20, 23, 9. — ³⁾ Joseph. Fl. Antiq. XX, 2, 5. Vita, 23. Strabo, XVI, 2, 35—37.

rületelkedés volt a zsidóságba való belépés feltétele és első teendője ¹⁾; a jogosító tény arra, hogy valaki köztök és velök élhessen ²⁾. Szóval, ők a körülmetélkedést annyira a finom modorhoz tartozónak és szükségesnek tekintették, hogy a ki magát körül nem metéltette, azt tisztátalan állatnak nézték; olyannak, a kivel tiszta zsidó nem társaloghat.

A körülmetélkedés kérdése e szerint már a zsidó egyházban surlódást támasztott. E nehézség ájtott a keresztény egyházba is. Amint az evangelium terjedni kezdett, legtöbbször a körülmetéletlen pogányok közül állottak arra át; olyanok, a kik rokonszenveztek a zsidó vallással, de a körülmetélkedéstől idegenkedtek. Ezeket tehát nem lehetett a körülmetélkedésre kényszeríteni. Ezt Péter azzal is látta az ő éles szemeivel. Azonban késett e tárgyban határozottan nyilatkozni. Ellenben Jakab, a Jézus testvére, és az aggodóbb lelkű zsidók és farizeusok istentelenségnek tartották a pogányokat az egyházba bocsátani, s velök enni. Ugyanazért határozottan ki is fejezték rosztalásukat és kárhoztatásukat a körülmetéletlenekre nézve.

A vizsály ájtott a ker. egyházba is.

Ily formán már a a zsidóság közt véleménykülönbség volt e tekintetben. Egyik rész, az ugynevezett halakhisták ³⁾, vagy orthodoxok a törvény szigorú megtartását követelték. A másik rész a hagadisták pedig nem vették oly szorosan a törvényt. Az orthodoxoknak a törvény iránt való eme fanatismusát folytonos emelkedésben látjuk Kr. u. 70-ig; sőt ez Jeruzsálem elpusztítása előtt kevéssel oly erős reactióvá válik a Pál szabadelvű iránya, s általában a szabad, jézuai szellemű kereszténység ellen, a mely a zsidó és nem zsidó közre áthághatatlan válaszfalat emelt. E különbség volt a keresztény egyházban a vihar előidézője. Ez volt az a pont, a melytől az alakuló kereszténység jövője függött. Ha az orthodox párt győzött volna, a mely a szertartásokat a proselytákra is ráerőszakolta, és semmi különbséget nem engedett tenni a vallás lé-

Dualismus a zsidók közt.

¹⁾ Suetonii, Domitian. 12. — ²⁾ Fl. Josephi Vita, 23. ³⁾ A halakha és hagada a talmudból vett szavak, a melyekkel a zsidóság közt levő korlátoltabb és szabadabb pártot jelölték. Halakhisták azok a tudós casuisták, a kik csak a törvény pontos teljesítésére ügyeltek, de másokatt megteríteni nem akartak. Hagadisták azok, a kik a pogányok megterítését czélnak tekintették. Az előbbi irány műve a talmud. Annak követői a jeruzsálemiek és a templom elpusztítása utáni zsidók. Az utóbbi irány műve az evangeliumok. Ennek követői a próféták utódai, Jézus, Hillel, Philo, Pál, s általában a szabadabb gondolkozásnak.

nyegét tevő monotheismus és a szertartások közt, akkor a zsidó vallás terjedése megszünt volna. Pedig a zsidó vallásban sok vonzerő volt. Csakhogy e vonzerőt nem a szertartások tették; mert e tekintetben ez se különbözött más vallásoktól, hanem tette a monotheismus egyszerűsége, könnyen érthető volta. És a zsidó vallásnak ez egyszerű theológiája, vagy deismusa sokakat hódított meg a zsidó vallás részére.

Deismus,
Mosaismus.

A zsidó vallás eme deisticus szelleme, ez egyszerűsége, e philosophico-vallásos jelleme által hivatva volt arra, hogy világvallássá váljék. Mint deismus ezt el is érthette volna, de mint mozaismus soha se juthatott ide; mert e tekintetben a ceremóniák végtelen akadályul szolgáltak. Átlátták ezt a nemzet jobbjai¹⁾, az ugynevezett hága disták, s azon igyekeztek, hogy a zsidó vallást az akadályoktól megszabadítsák. Némelyek, mint Philo, anynyira mentek, miszerint azt állították, hogy „az erényes ember teljesen szabad“. Mások, mint a Pokylidesnek tulajdonított irat szerzője, a szombatot elvetették. Mások, mint „az ész uralma“ (Oper. Fl. Jos.) című irat szerzője, a stoismus szempontjából tekintették a zsidó vallást. Mások meg, mint Hillel, azt tanították: „Szeressetek minden embert. Senkivel se tegyetek olyant, a mit nem akartok, hogy mások veletek tegyenek“. Szerinte ebből állott a törvény, a többi csupa magyarázat volt²⁾.

A zsidó vallást, mint egy kászt kizárólagos vallását, különösen három dolog tette kizárólagossá: a körülméltékedés³⁾, a egyes házasságok tiltása⁴⁾ és a tisztá s tisztátalan ételek közti különbségtétel⁵⁾. E három dolog teljesen elzárta a judaizmushoz vezető utat azok előtt, a kik magokát ezeknek alája nem vetették. Főleg e három dolog volt az, a mi miatt a zsidó vallás egyetemessé nem lehetett. A keresztény vallás sem

¹⁾ Átalában magok a zsidók is különbözőleg gondolkoztak az ők vallásuk felől. Némelyek, mint Philo, speculativ, mások mint Pseudo-Phokylides stoismusnak vettek: mások meg (Carm. Sibyll. III, 213 etc.) mint a Sibyllák könyve szerzői, a mysticizmus egy bizonyos nemének tartották. —

²⁾ Babyl. Talm. Schabbath, 31a. Pirke Aboth, I. 12. — ³⁾ A körülméltékedés főleg felnőttekre nézve kellemetlen, sőt néha veszélyes is volt; azonban alkalmas arra, hogy a z időkből elszigetelt kásztot alakítson. Lásd Joseph. Antiq. VII, 5, 1. Jerus. Talm. Jebamoth, 8, 1. Martial. VII. 29, 5. Cels. De medic. VII, 25. Epiphau. De mensuris et ponderibus. — ⁴⁾ 1 Móz. 34, 14. — 2 Móz. 34, 16. 4 Móz. 25. 5 Móz. 7, 3. — ⁵⁾ 2 Móz. 34, 15. Theophrast. Charact. 9. Mischna, Aboda Zara, 2, 3.

lehetett volna soha azzá, a mivé lett, ha e nyugókat le nem rázta volna. A keresztények jobbjai kezdetben azonnal átlátták eme nyugók akadályozó voltát. Nekik tehát legelőbb is avál kellett tisztába jöniök: vajon a keresztény vallás a külsőségek vallása-e, a mely apró szertartásokat, az ó törvény szoros megtartását kívánja, s a tiszta és nem tiszta közt különbséget tesz? vagy pedig a lélek, az eszményi cultus vallása, a melynek semmi külsőségre nincs szüksége, s a mely ennél fogva sem néphez, sem helyhez nincs kötve, hanem egyetemes?

E kérdések Jézus halála után csak hamar felmerültek. Különösen a Pál és Barnabás első térítői útjában már oda voltak fejlődve, hogy az apostolok kénytelenek voltak e tárgyban határozottan nyilatkozni. Eleinte — úgy látszik — maga Pál is ajánlotta a béke szempontjából a körülmetélkedést ¹⁾. Azonban később ellene nyilatkozott. A zsidók külsősége, önzése és az a követelése, melynél fogva ők Ábrahám magvából származván, a messiási üdvre jogosultak: Pál előtt a nép erkölcsi élete megrontó okául tünt fel. Ezért Pál apostol kiszakította az új vallást a abból a kapocsból, a mely azt eredetileg a zsidó valláshoz fűzte, és új, önálló vallássá emelte. Ilyen formán különbséget állított fel a zsidó és az új vallás közé. Az ó törvényt nem tekintette az üdvösség feltételének. Ebből kifolyólag a körülmetélkedést nem csak haszontalannak nyilvánította, sőt ő maga pogányokat vett fel az egyházba, azokból gyülekezeteket alapított, és maga mellé is egy körülmetéletlen pogányt vett útitársul Titusban.

A jeruzsálemi szűkeklü és félénk apostolok, kik a templomhoz közel laktak, s kik a hozzájuk áttért, de felekezetök alapelveit épségben fentartó farizeusokkal naponta érintkeztek, Pálnak e szabadelvü eljárásáról értesülvén, őt hibáztatták. Előttök a törvény csak a maga teljességében állhatott fenn csupán. A pogány nem lehetett Isten országának tagja, ha elébb zsidó nem lett, az az ha elébb körül nem metélkedett. Ha a jeruzsálemieknek e korlátolt zsidós nézete diadalra juthatott volna, akkor semmi értelme nem lett volna a szeretet vendégségének; mert ide nem ülhetett volna le a zsidó a pogánnyal együtt ²⁾. Ezt a szó magasabb értelmében csak a páli kereszténység értelmében lehetett gyakorolni.

¹⁾ 2 Kor. 5, 16. Gal. 5, 11. — ²⁾ A jeruzsálemi zsidó keresztények eleinte nem is engedték meg a pogány keresztényeknek, hogy a szeretet asztala körül szolgáljanak (Csel. 6, 1.). Később, midőn a hellenisták a magok részére is követelték e jogot, sőt István meg is választott diakonusnak, czivódás támadt e miatt a gyülekezetben (Csel. 6, 2—15.).

Pál nyilatkozata ez ügyben.

A kérdés
theológiai
oldala.

A keresztények mind ez ideig csak külsőleg tekintették a körülméltelkedés kérdését. Nem sokára bensőleg való felfogása is kérdés tárgya lett. Ugyanis a jeruzsálemi egyház némely tagjai elmentek Ántiokiába, s ott azt híresztelték, hogy „a kik körül nem metélkednek, azok nem üdvözülhetnek¹⁾. És e nyilatkozatukkal meggyújtották a vita tűzét az alakuló egyházban²⁾. Miatán mind az, a mi Jeruzsálemből jött, nagy hatást tett a keresztényekre, ennél fogva az ántiokiái egyházba jött szűkkeblű, izgató zsidóknak e nyilatkozata is felháborította a kedélyeket. Hiában küzdöttek Barnabás és Pál ezek ellen. Hiában vitatták ezek ellenében meggyőződéseiket és a szabad irány helyesebb voltát. A viszály nem csendesedett le. Ez okból az ántiokiái egyház elhatározta, hogy Pál és Barnabás menjenek fel Jeruzsálembe, hogy ott e kérdés felől az apostolokkal és idősbekkel tanácskozzanak³⁾, annyival is inkább, mert ők bizonyosak voltak a felől, hogy eddigi eljárásuk az apostoloknál helybenhagyásra talál.

Pál részint ez okból, részint mert már 14 év óta nem volt Jeruzsálemben; részint pedig azért, mert Jeruzsálemben őt eretneknek tartották, s ebből magát tisztázni igyekezett, kapva kapott a küldetésen. Azonban másfelől elszomorította őt az a gondolat, hogy azt az evangeliumot, a mit ő nem embertől tanult, de a mi nek érdekében eddig az apostoloiktól teljesen függetlenül és szabad szellemben munkált⁴⁾, majd alája kell vetnie a megcsökönösödött jeruzsálemieknek. Feltette a keresztény szabadságot az elnyomatástól. Nem is ok nélkül.

17. §. Pál és Barnabás Jeruzsálembe mennek.

Az első gyűlés. A kérdés megoldása.

Fönícia.
Samaria.

A körülméltelkedés kérdésének Jeruzsálemben való tárgyalásáról oly különböző két leírásunk van Csel. 15-ben és Gal. 2-ben, hogy azokat egymással összeegyeztetni felette nehéz⁵⁾. E kétféle

¹⁾ Csel. 15, 21. — ²⁾ Csel. 15, 1, 2. — ³⁾ Csel. 15, 2. — ⁴⁾ Pált mindig e két eszme vezette: 1) hogy a pogány egyházak jogainak érvényt szerezzen, és 2) hogy ő az apostoloiktól semmit sem tanult, következőleg tőlök független; mert ő az evangeliumot az Istennek lelkektől vette (I. Kor. 7, 40.); az apostolságra pedig egyenesen Jézus hívta (Gal. 1, 11, 12. 2 Kor. 4, 6.) — ⁵⁾ Egyébiránt a Csel. 15 és Gal. 2-ben előadott dolog lényegére nézve, sőt egybeitt is, a Pál adatait pontosabbnak és hitelesebbnek lehet tekinteni. A Csel. szerzőjét politikai okok vezették. Ő a közvetítő párthoz tartozott, a ki azonban a zsidó szót mindig rossz értelemben vette. Személyes

leírás összhangzó helyei szerint Pál és Barnabás néhány antiókiiai atyafi társaságában elindultak Jeruzsálem felé. Gal. 2, 1. 3. szerint Pál Titust is magával vitte. Antiókiából hajón indultak el. Kiszállottak a föníciai partokon, s bejárták Föniciát és Samáriát ¹⁾. Itt elbeszéltek az atyafiaknak, minő bámulatos sikert arattak a pogányok megtérítésében. Ezek örömmel telének el az evangelium terjedésének hallására. Miután a Samáriában levő atyafiakat mindezekről értesítették, elmentek Jeruzsálembe.

Az apostolok Jeruzsálembe érkezésének pillanata egyike volt ^{Jeruzsálem.} az új vallás története legnagyobb pillanatainak. Itt egymással szemközt kellett állani az új vallás nagy férfainak, hogy egy kényes, de veszélyes kérdés felett vitatkozzanak. Egyik rész az ó törvény mellett buzgott. A másik az ó törvény aprólékos szertartásait nyugnek és akadálynak tekintvén a keresztény vallásra és az új erkölcsi életre nézve, azok kötelező ereje alól akarta ezt végkép feloldozni. E különböző gondolkozású férfiaknak egyenességétől, megállapodásától függött e peczben a keresztény vallás jövője.

A tanítványok az alatt a hoszszu ²⁾ idő alatt, a melyet mes-
 terök körében töltöttek, sokat elsajátítottak annak egyetemes gondolkozása módjából, szelleméből. Ámde az alatt a 14 év alatt, mió-

A tanítvá-
nyok né-
zete.

dolgokban Pálnál gyöngédebb. A véleménykülönbséget mindenütt eloszlatni törekszik. Az apostolok összejövetelének concilium czímet ad, a mi éppen nem volt, s oly eredményt tulajdonít Pálnak, a mi ellen ez óvást tesz (Gal. 1, 2.). Továbbá a Jakab helytelenségeit szelidíti. A pogányok térítésének megkezdését Péternek tulajdonítja. Ellenben Pált még apostoltak nevezi. Pálnak egy levelét sem említi, sőt Pálnak életírását meghamisítja. A rómaiakat sértő dolgokat kerüli stb. Lásd alább a Cselekedetek könyve tárgyalásánál. — ¹⁾ Csel. 15, 3. — ²⁾ A régibb biblia-fordítók és magyarázók Máté és Lukács adatai nyomán Jézus születését évszámításunk 1-ső évére tették. Nyilvános pályára fellépését a 30-ik (némelyek a 33-ik), halálát a 33-ik (némelyek a 37-ik) évre tették. A Jézus születésének az említett adatok alapján való megállapítása óta általánosan e vélemény volt és van elterjedve. Ma is ehez ragaszkodik a theologusok nagy része. Senkinek se jut eszébe e csakugyan hibás számításnak legalább a tudomány terén való kijavítása. Már pedig ideje volna már, mert az újabb adatok szerint egészen másként áll a dolog, mint hogy az első kronologusok, különösen egy Dionysius Exiguus nevé szerzetes a 6-ik században ezt kiszámította. Az újabb vizsgálódás eredménye azt mutatja, hogy Jézus a mi időszámításunk előtt 11 évvel született; 46 éves volt, mikor a páska ünnepére Jeruzsálembe ment, és 48 éves korában feszítették keresztre. E számíttással egyezik a negyedik evangelista is, a ki 8, 37-ben azt mondja, hogy Jézus még nincs egészen 50 éves. E számítás szerint Jézus hoszszas ideig volt és lehetett együtt tanítványaival.

ta Jézus meghalt, sokat veszítettek abból az emelkedettségéből és szellemből, a mit Jézustól tanultak. A templomhoz való közel létök és a farizeusokkal való napontai érintkezések bizonyos bigoteriába süllyesztette őket. Ugyszólva visszaestek elébbi korlátoltságukba. E tekintetben különösen az ifjabb Jakab tűnt ki, a Jézus testvére, a ki halála után „igaz” melléknevet ¹⁾ kapott. Ámbár Jakab nem volt tanítvány, mindazáltal mind a zsidók, mind a keresztények nagyra becsülték, szentnek tartották. Még pedig nem azért, mert Jézusnak testvére volt, hanem mert egyike volt a törvény legszigorubb megtartóinak ²⁾. Azonban ha Jakab csakugyan Jézus testvére volt, akkor az a testvér volt, a ki ellensége volt Jézusnak. Az a testvér volt, a ki őt megtagadta az által, hogy elvei előhaladását és terjedését meg akarta akadályozni. Az a testvér volt, a ki az uralkodó farizeusokkal jó viszonyban állott, s a zsidó háboru alkalmával hitfeleit a Jézusban való hittől el akarta tántorítani. És végre az a testvér volt, a ki a Jézust legjobban felfogni tudó apostolra, Pálra, rendkívül haragudt azért, hogy miért hirdet oly szabad eszméket, a melyek az ő elveivel ellentétben állanak. A Judás leveléből ³⁾ azt látjuk, hogy ő is teljesen osztotta testvére nézeteit. Eleinte Péter is isten-kisértésnek nevezte a Cornelius megtérését, s általában nem igen volt hajlandó arra, hogy olyanokat felvegyen a keresztény gyülekezetbe, a kik eredetileg pogányok voltak. De később felülemelkedett a pártkérdéseken. Ő békét kívánt.

Az apostoli gyűlés.

Miután Pál és Barnabás Jeruzsálembé érkeztek, az apostolok és idősebbek öszszegyűltek ⁴⁾ a kérdés elintézésére: Itt Pál és Bar-

¹⁾ E nevet neki Ézsza. 3, 10. nyomán adták, az ő Obliám neve miatt. Hegerisip még azt is hozzá teszi: *ὡς οἱ προφήται δηλοῦσι περὶ αὐτοῦ*. Egyébiránt e czim egy zsidó keresztény legendával együtt képződött ki a Jakab halála után. Az öregebb Jakabot, a Zebedeus fiát, Heródes-Agrippa 44-ben fejeztette le. — ²⁾ Joseph. Fl. Antiq. Jud. XX., 9, 1. — ³⁾ V-ö. a Judás levelét Mát. 13, 55. és MArk. 6, 3-ul. — ⁴⁾ A Cselekedetek könyve szerint nem csak az apostolok és idősebbek (15, 4.), hanem az egész jeruzsálemi gyülekezet (15, 12. 22.) jelen van a gyűlésen. E leirással szemben Pál semmit se látszik tudni ily általános gyűlésről. Ő csak annyit mond Gal. 2, 2-ben: *ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι*. Némely biblíamagyarázók, mint Neander, s mások, ez ellenkezést az által igyekeznek kiegyenlíteni, miszerint felveszik, hogy Pál a Galatai levélben az úgynek csak magán körben, két, három apostol jelenlétében való megvitatásáról szól. Azonban ez önkényes állítás; mert ez esetben Pál fontosabbnak tartotta volna a magán értekezletet a jeruzsálemi egyház tekintélyes tagjainak együttes gyűlésénél. Ez esetben az apostol *οἱ δοκοῦντες* kifejezésének sem lenne semmi értelme. Valószínű, hogy Pál Jeruzsálembé érkezte után a gyülekezet tekintélye-

habás legelőbb is eléadták térítői útjokat, valamint annak eredményét. Eléadták „mely nagy dolgot cselekedett az Isten általok“; minő szép sikert arattak a pogányok közt. Eléadták az evangéliumot, a melyet a pogányok közt hirdettek. S ez előadásból a gyülekezet azt a következményt huzta ki, hogy a pogányok megtérése Jézus messiásságát bizonyítja. Különösen örvendettek Pálnak, kirőlök már annyit hallottak volt. s dicsérték Istent, hogy az evangélium egykori üldözőjét apostollá tette ¹⁾. De midőn a kérdés a körümetétkedésre került, heves vita keletkezett. A farizeusi párt a törvény szigorú megtartását követelte a pogányok részéről. Továbbá a maga igényeit, előjogait és alapelveit ²⁾ emlegette, s Jézusnak ama szavaira hivatkozott, hogy ő, nem azért jött, hogy a törvényt eltörölje, hanem hogy betöltse. Efel szemben a szabadabb párt felhozta az evangéliumnak a pogányok közt nyert diadalát. Felhozta, hogy Isten a pogányoknak is adott szent lelket ³⁾, nem csak a zsidóknak. Felhozta, hogy Isten nem tett különbséget a zsidó és pogány közt, sőt hit által a pogányok szívét is megtisztította. Istent kísértésnek nevezte oly igát akarni vetni a pogány áttértek nyakába, a melyet sem a zsidók, sem apáik el nem hordozhattak. És végre felhozta, hogy mind a zsidók, mind a pogányok a Jézus által üdvözülnek, nem pedig a törvény által ⁴⁾.

Idéfejtett a két párt közötti viszony és elébbi jó hangulat. sőt e nyilatkozat után a farizeusi párt gondosan óvakodott Páltól, mint a törvény ellenségétől. Annyival is inkább, mert e harc nem csupán egyes farizeusok és egyes szabadelvűek harca volt, hanem

---

sebb tagjai közül Jakabot, Pétert és Jánost személyesen is meglátogatta. Azonban a *οἱ δοξοῦντες* alatt az ottani gyülekezet legtekintélyesebb tagjait kell érteni, még pedig nem tárgyilagosan, mintha Pál ezek tekintélyének magát is alárendelni hajlandó lett volna, mert ő ezt soha sem tette, hanem alanyilag, a jeruzsálemi gyülekezet szempontjából. — ¹⁾ Gal. 1, ²³⁻²⁴. A jeruzsálemi jó fogadtatást okunk van kétségbe hozni. — ²⁾ Csel. 15, ^{5, 21, 20}. — ³⁾ Csel. 10, ^{44, 45}. — ⁴⁾ Csel. 15, ⁷⁻¹¹. Egyébiránt a Csel. 15-ik része és Gal. 2. oly ellentétben áll egymással, a mit teljesen kiegyeztetni lehetetlen. B leek és más kritikusok azt állítják ugyan, hogy egyik adat a másikat kiegészíti (Einleit. in d. N. T. p. 371); azonban ez nem áll, sőt ugy tetszik, hogy a Cselekedetek szerzőjének az egész apostoli gyűlésről adott értesítése nem bir-kellő történeti alappal. Valószínűleg az egész elbeszélés szerző közvetítő törekvéseinek kifolyása. V. ö Hilgenfeld, Comm. z. Br. an d. Gal. — Baur, p. 111. Christenth. p. 49. ff. — L. Schwegler és Zeller nézeteit. Abban sincs semmi lélekfani valószínűség, hogy a jeruzsálemi orthodox tanítványok örömmel fogadjanak egy oly embert, a ki szabadelvűsége miatt elöttök eretnek volt.

az egész zsidó keresztéuység harcza a páli kereszténység ellen. Eleinte az idősebb apostolok oly álláspontot foglaltak el e küzdelemben, a melyből látszott, hogy ők a zsidó valláson túl nem gondoltak. Valamint előttök, ugy a farizeusok előtt is magában foglalta e pillanatban a körümetélkedés az egész zsidó vallást. S éppen ez okból azt kívánták a pogányoktól, hogy metélkedjenek körül és tartsák meg a törvényt, hogy a messiási üdv részeseivé lehessenek. A kérdés tehát az volt: vajon a pogányok, mint ilyenek, lehetnek-e közvetlen keresztényekké, vagy pedig csak úgy, ha előbb zsidókká lesznek? az az, vajon a keresztény vallás alája legyen-e rendelve a zsidó vallásnak, vagy ne?

A kérdés
megoldása.

A kérdés ily élére állításával magában rejtette a szakadás magvát. Azonban szerencséjére az új vallásnak, még se támadt szakadás az egyházban a kérdés élére állítása által kifejtett feszültségből. Ha szakadássá válik, tán megsemmisült volna az egyház. De ez elmaradt. Pálnak tapintata ezt meggátolta. Ő a kérdést gyakorlati oldalról tekintette. S miután átlátta, hogy a szabadabb irány nézeteit a gyülekezetben keresztülvinni lehetetlen, személyesen meglátogatta a jeruzsálemi egyház oszlopait, Pétert, Jakabot és Jánost ¹⁾. Személyesen tett előadása és határozott szabad elvei által anynyira meggyőzte az apostolokat, különösen pedig Pétert, hogy az nem csak meg lön nyerve az ügynek, sőt Pál iránt bizonyos vonzalmat kezdett érezni; egyszersmind nagyobb térítői útra is kedvet kapott, mint a mekkorát ő eddig tett.

Pál apostol és elvtársai azt hitték Jakabról, hogy ő elveiből semmit sem fog engedni. Azonban a Péter és Pál közt történt nézet-egyezés másokra, s köztök Jakabra és Jánosra se tévesztette el a maga hatását. Jakab békülékeny lett, ámbár Pálnak soha se bocsátott meg ²⁾. Lassanként azonban kénytelenek voltak belátni a pogányok közvetlen keresztényekké levésének jogos voltát. Szóval engedtek a kényszerúségnek. Kimondották, hogy nem kell a körümetélkedéssel megháborítani a pogányokat, csak azokat a szabályokat ³⁾ tartsák meg, a melyeknek elhagyása a zsidó-

¹⁾ Gal. 2, 9. — ²⁾ E körülményből nem kell azt huzni ki, mintha Jakabnak szabályozó tekintélye lett volna. Hogy ilyen egyik apostolnak sem volt, kitetszik az öszszefüggő helyekből. Az apostolokat oszlopoknak is csak a Cselekedetek szerzője nevezi. — ³⁾ Az ugynevezett Noé-féle szabályokat, melyeket rendszeren a proselyták elébe szoktak adni. —

kat megbotránkoztatná¹⁾. Hogy pedig a farizeusi párt is meglegyen nyugtatva, a Cselekedetek könyve szerint kimondották, hogy mindig legyen olyan egyén a gyülekezetben, a ki a törvényt olvassa²⁾; és hogy a pogány áttértek óvakodjanak a vértől, melyről azt tartották, hogy a ki vért eszik, démont is nyel el (Origen. c. Cels. VIII. ³⁶); a fulva holt állattól, paráznaságtól³⁾ és a pogány isteneknek áldozott hústól⁴⁾. E kiegyezést elősegítette, a Cselekedetek könyve szerint, az a körülmény, hogy Titus magát körülmetéltette Jeruzsálemben⁵⁾. Ez azonban nem áll, mert Pál ezt nem engedte meg.

¹⁾ Csel. 15, ¹³—²¹. Ugy látszik, hogy a Jeruzsálemben történt megállapodás nem theologiai elv alapján történt, a mit az is mutat, hogy a lényegesebb elveket feladták, a kevésbé lényegeseket pedig megtartották. — ²⁾ A farizeusok azt hitték, hogy mindig lesz szent nép, a mely a törvényre ügyeljen, és annak érvényt szerezzen. — ³⁾ A Csel. 15, ²⁰—²⁹-ben említett ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδόλων καὶ τῆς πορνείας z. t. λ. a Mózes előtti kijelentés szabályának tartott, s mint ilyenről úgy vélekedtek, hogy az nem csak a zsidókat kötelezi, hanem kötelezi mind azokat, a kik az igaz vallás ismeretére lépnek. A πορνεία szó az érintett kapcsolatban nem mai értelemben vett paráznaságot jelent, hanem oly házasságot, különösen második házasságot, a mi a héberek előtt vérfertőztetőnek tünt fel. Tüb. Jahrb. 1842. IV. 803. Baur, Paulus. S. 159—163. — ⁴⁾ Csel. 15, ²⁰—²⁹. — ⁵⁾ Tertullian (C. Marc. 5, ³) s más régebbi és újabb kori theologusok Gal. 2, ³—⁴-nek eme szavaiból: ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἡμῶν, Ἐγγλῶν ὄν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι. Διὰ δὲ τοῦς παριστάτους ψευδοδέλφους azt hűzzák ki, hogy ámbár Titus nem volt kényszerítve a körülmetélkedésre, mindazáltal megtette ezt a hamis atyafiak kedvéért. De ez téves magyarázat. Ha már Titus magát a hamis atyafiakért körülmetéltette, a mi egyébiránt nem valószínű, akkor nem lehet felfogni, hogy miként mondhatja el Pál, miszerint ő elveiből egy hajszálnyit sem engedett. Mert a Titus körülmetéltetésébe nem csak ily, de bármily szempontból való beleegyezésével is éppen saját álláspontját adta volna fel. De hogy ő azt fel nem adta, tisztán látszik a 3-dik vers ödöszavából. A hamis atyafiak kedvéért éppen nem; mert ez esetben nem is kellett volna Jeruzsálembé jönie. Anynyi áll, hogy Pálnak a 4-ik versbeli kifejezőse kissé zavaros. Azonban ezt kiegészíthetjük, ha helyesen értelmezzük. Ő itt csak azt látszik kimondani, hogy a hamis atyafiak által volt oda kényszerítve, miszerint evangéliuma elvei érdekében a körülmetélkedés ellen komolyan kikeljen. A hamis atyafiak itt nem mások, mint a Csel. 15, ¹-ben is említett judeabeliek (τινὲς κατέλιθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας), a kik arra a hírre, miszerint az antiókiabeliek elvetették a mózesi törvényeket, Jeruzsálemből, Antiókiába jöttek, hogy itt személynesen győződjenek meg a dolog állásáról, egyszersmind erősen felléptek szigorú zsidó elveikkel. Ámde ezek is csak az antiókiabeliek szempontjából voltak hamis atyafiak, a hol keresztény szabadság uralkodott. A jeruzsálemi egyház szempontjából, a hol szerintök egyedül létezett igaz és valódi keresztény vallás, ezek igaz atyafiak voltak. A törvény iránti buzgalomuk a jeruzsálemi gyülekezet álláspontján igazhívőségnek tünt fel.

A kiegyezés
írásba foglalása.

A közös megállapodás tehát megtörtént. Még pedig olyan formán, hogy a zsidó keresztények a törvény alatt maradtak; a pogány keresztények felszabadultak alóla. De e közös megállapodás ha megtörtént is, csupán szóval történt a gyülekezetben. Ha e határozatokat írásba foglalták volna az apostolok, ez lett volna a keresztény irodalom legelső terméke. A Cselekedetek könyve 15-ik része azt látszik ugyan bizonyítani, hogy az apostolok csakugyan írott levelet küldöttek az antiókiabelieknek. Azonban fontos okaink vannak nekünk arra nézve, hogy a Csel. 15, 23—29-ben említett irat létezését, sőt tartalma hiteles voltát is bizonyos tekintetben kétségbe hozzuk. Ugyanis 1.) ha ilyen határozat lett volna, akkor Pál apostol azt bizonyosan megemlítette volna Gal. 2-ben. 2.) Ilyen határozat nem egyezik meg Gal. 2, 12-el. 3.) Ily határozattal ellenkezik Pálnak az áldozati húsról 1 Kor. 8—10-ben adott tanítása. 4.) Ily határozattal ellenkezik az, hogy — a mellett, hogy Péter és Jakab a kérdést már eldöntötték, — még mindig voltak olyanok az egyházban, a kik e határozat ellen óvást tettek és azt állították, hogy a törvényből semmit se lehet elhagyni. 5.) Végre az is ellenkezik, hogy Jakab, az egyik tényező, később ellen-missiót létesít Pál ellen.

A Jeruzsálemben e tekintetben kivivott eredmény elismerése volt annak, a mit már úgy se lehetett tovább megakadályozni, hogy t. i. a pogányokat is közvetlen oda kell bocsátani a kereszttséghez, s a messiási remény és üdv részeseivé kell tenni. Ámbár az ott végbement egyezmény magában rejtette a szakadás magvát, mindazáltal egy időre békét eszközölt. A pártok vezérei kezet nyújtottak egymásnak ¹⁾. Pál eleikbe terjesztette evangéliumát, melyet a pogányoknak hirdetett. Azok helybenhagyták, sőt mintegy hivatalosan feljogosították arra, hogy Pál és Barnabás a pogányok apostolai legyenek ²⁾. Efel egyszerűs mind ezek czimeit is megállították ³⁾. Ezek elintézése után a jeruzsálemi apostolok elbocsátották

¹⁾ Gal. 2, 9: Ἰάκωβος καὶ Κηρῆς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στήλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἡμοῖ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας. — ²⁾ Különös, hogy éppen e kiegyezés után nem sokára τινὲς ἀπὸ Ἰακώβου azokban a helységekben támasztanak egyenetlenséget Pál ellen, a mely helységeknek a jeruzsálemi követek tudtára adták volt e megállapodást; még pedig a Jakabtól nyert utasítás nyomán. — ³⁾ Gal. 2, 9: ἵνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν. A Cselekedetek írója annyira fontosnak tartja e közös megállapodást, hogy még egyszer visszatér reá 16, 4-ben: παρεδίδουν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀπ. κτλ.

őket, szívökre kötven, hogy a communismus által tönkre jutott szegényekről (ebioním) ne feledkezzenek el¹⁾. Ilyen formán éppen ők magok adták a Pál eszére azt a gondolatot, hogy a jeruzsálemi türelmetlenek száját valami anyagi segedelemmel bedugja, s ez által a pogány egyházak részére a keresztény szabadságot megvásárolja, egyszersmind az anyaegházszal való jó viszonyt biztosítsa. Hogy pedig az apostoloknak Jeruzsálemben történt kiegyezésére nézve semmi kétség ne támadhasson, a jeruzsálemi apostolok, Pálnak és Barnabásnak Ántiókiába való visszatérése alkalmával, a jeruzsálemi egyháznak két kiváló tagját, Barsabát és Silást, küldötték el velök²⁾. Ezek avál voltak megbizva, hogy az Ántiókiában, Syriában és Ciliciában zavart támasztó judabeliek beszédeit megczafolják, egyszersmind köszönetet mondjanak Pálnak és Barnabásnak az ántiókiai egyház színe előtt azért az odaadó szolgálatért, a mit ők az új vallás érdekében tettek.

Miután az anyaegházszal e küldöttei a rájuk biztosságat élvezték, Barsabás visszaszent Jeruzsálembé. Silás pedig, valószínűleg nagyon megszeretvén Ántiókiában a szabadságot, ott maradt és Pálhoz csatlakozott³⁾.

Igy végződött a jeruzsálemi gyűlés, a hol a zsidó és szabad kereszténység eleinte oly éles ellentétben állott egymással⁴⁾.

¹⁾ Gal. 2, 10. A jeruzsálemi első keresztényeknek kezdetben mindene közös volt, az az a c o m m u n i s m u s -féle intézményt állították fel. Ez intézmény eleinte virágzó volt, a menyinyiben az első keresztények nagyon lelkesek voltak. De minthogy a communismus ellenkezik az emberi természettel, ezért csakhamar megboszulta magát, elfajult, a mi annál könnyebben történt, mert zsidó országban sem közzgazdászhat, sem kifejlett kereskedelem, sem semmi forrása a jólétnek nem volt. A nyomor korán, már 44-ben, beállott a jeruzsálemi hívek közé (Csel. 11, 28. Joseph. Fl. Ant. XX, II. 6. Euseb. HE. II, 8-12. Sueton Claud. 18. Euseb. Chron. 43 etc.). A beállott insóg enyhítésére a jeruzsálemi apostolok követségét küldötték Ántiókiába, hogy az ott számukra segílyt gyűjtsön. Ez alamizsnát Barnabás vitte el Jeruzsálembé. Csel. 12, 25. szerint Pál is részt vett ez útazásban. De ez nem áll, mert Pál a megtérése utáni első ott tartózkodása és a körümetelkedés ügyében való felmenetele közt nem volt Jeruzsálemben — ²⁾ Csel. 15, 22-27-32. — ³⁾ Csel. 15, 34-40. — ⁴⁾ Ha a jeruzsálemi apostolok Pállal közös megállapodásra tudtak jóni a körümetelkedés kérdésében, akkor nekik kötelességöknek kellett volna ismerni a pogányok megtérésén ez alapon munkálni. De hogy ezt nem tették, eléggé bizonyítják Gal. 2, 11. s következő helyei, valamint a Judás levele és a Jelenések könyve. Ha pedig nem tudtak megegyezni, akkor még annyit sem engedhettek meg Pálnak és a pogány keresztényeknek, a menyinyit a Cselekedetek szerzőjének kibékítő törekvése megenged.

18. §. Az első keresztény gyülekezet alakulása Rómában.

51-ik év. ^A Hogy az események egymásutánját szorosan megtartsuk, egy rövid pillantást kell vetnünk a távol nyugotra, Rómára. Abban az időtájban, mielőtt Pál apostol második nagy téritői útjára ment, egy nevezetes mozzanat történt nyugoton, a mi figyelmünket méltán magára vonja. E nagyszerű mozzanat az volt, hogy a keresztény vallás behatott Rómába. Azonban nem kell azt hinnünk, hogy a keresztény vallás ez időben mindenüvé rendezett hittéritések által hatott el. Ilyen csak a Pálé és Barnabásé volt. Egyebüvé kereskedők, kézművesek és cselédek által hatott el, kiknek neve előttünk ismeretlen maradt. A zsidók ez időtájban kereskedéssel, kézművel és cselédeskedéssel foglalkoztak a tengerparti városokban. S a hová csak elvándoroltak, elvitték vallásos eszméiket, elveiket és az ősvallás iránti buzgalmukat. Ugyanazt tették a keresztény zsidók is az evangéliummal, s hajthatatlan buzgalmuk, a jövő életéről való tanításuk, az új vallás egyszerűsége, egyetemes volta, az új vallás hirdetőinek szigorú erkölce, ösztöndarabja és az apostoloknak tulajdonított csodás hatalom sokakat téritett meg.

Róma a népek gyűléshelye.

Ez időben Róma egyike volt ama városoknak, a hová a keresztény vallás leghamarább eljutott. Mint főváros, s egyszersmind minden meghódított népek cultusának, különösen pedig kelet vonzó cultusának gyűléshelye ¹⁾, hamarabb értesült Jézusnak tetteiről és az ő evangéliumáról, mint a Jeruzsálem és Róma közt eső jelentéktlenebb városok. Az idegenek és a meghódított tartománybeliek szakadatlanul tódultak Rómába. Minden igaz vagy hamis tanító helyet talált a fővárosban és gyűjthetett tanítványokat maga körül. Tömegesen jöttek ide görögök, egyiptombeliek, ázsziabeliek, syriabeliek, a kik mind görögül beszéltek. Ezekkel együtt jöttek az 50-ik év táján syriai zsidók is, a kik otthon keresztényekké lévén, a fővárosban is terjesztették az evangéliumot. S úgy látszik, hogy Rómában a kereszténység csak hamar megszorodott; mert a mint Suetonius írja, Claudius császár már ez időben rendszabályokat alkalmazott ellenök: „a Chrestus bujtogatása következtében gyakran zavargó zsidókat kiűzte Rómából“ ²⁾. Megle-

¹⁾ Taciti Annal. XV. 44: Urbem... quo cuncta undique atrocitas aut pudenda confluit celebranturque. — ²⁾ Sueton. Claud. 25: Judaeos. impulsore Chresto assidue tumultuantes, Roma expulit. — Csel. 18. 2. Ez edictumot nem

het, hogy Rómában csakugyan volt egy Chrestus nevű egyén, a ki hitfelei közt nyugtalanságokat idézett elő. Azonban sokkal valószínűbb ¹⁾, hogy a Chrestus név nem egyéb, mint Krisztusnak neve, melyet a tudatlan nép — a mint ezt ma is gyakran tapasztalhatni — Chrestussá változtatott, vagyis ferditett ²⁾. A Krisztus nevét és az ő evangéliumát hirdető zsidók miatt támadt a villongás a római zsidó városnegyedben, a mint ezt Suetonius és az apostolok cselekedeteinek vele öszhangzó helyéi bizonyítják. Hihetőleg a keresztények is ép oly tényezők voltak a zavarban, mint a zsidók.

A zsidók Rómában legelőbb akkor telepedtek le, a mikor Pompejus Jeruzsálem elfoglalása után a zsidókat fogva Rómába vitte, s ezeket ott szabadon bocsátották. A zsidók letelepedésük után itt is megtartották ősi szokásaikat, vallásukat és czeremoniáikat. És ezt ők annyival inkább tehették, mert egyfelől Róma és Jeruzsálem folytonos közlekedésben állott; másfelől a zsidók némileg elszigetelték magukat Róma többi lakóitól; külön városrészben laktak ³⁾ és itt tömörültek, kik közé még a rendőrség is csak nagyobb kihágások eseteiben ment. Ilyen formán a zsidók nem állván a római kormány folytonos felügyelete alatt, szabadabbak voltak minden más városnegyedbelieknél. Iskolákat állítottak, zsinagógát rendeztek be, s cultusokat, a törvény minden ritualéját és szertartásait, minden háborgatás nélkül gyakorolhatták és teljesíthették ⁴⁾.

A zsidók letelepedése Rómában.

kell öszszetvéveszteni a Tacit. Ann. 12, 52-ben említett kiűzetési parancscsal, mely szerint de mathematicis Italia pellendis factum Senatus consultum; mert Suetonius és a Cselekedetek könyve szerint a keresztényeket csak Rómából űzték ki, nem egész Italiából. — ¹⁾ V. ö. Uel. 18, 2-öt Tacit. Ann. XV 44-cl. — ²⁾ Tertull. Apol. 3. — Lactant. Instit. IV, 7, 5. — Quinctilian, I, 4, 7, 7, 22. a Χρηστός szóról. A Konstantin idejéből léteznek feliratok, melyekben a keresztények neve χριστιανός-ra változtatva jó elő. Corp. inscr. gr. Nr. 2883 d. 3857 g. p. E ferdités a római helyesírás, a latinismus, egyik vonása volt. Nem csak a χριστιανός, de még a χριστιανός is helytelen, melyet a pogány lakosság, vagy a római hatóság alkotott. A χριστός szóból helyes görög származtatás szerint χριστιανός lehetne csupán, de nem χριστιανός. Hiában mondják hogy a latin anus vagy „ανος“ rag anynyi, mint az „υνος“ doriai alak. Ez nem igaz. A görög nyelv semmit se tud róla. Éppen ezért theologusainknak az a vitakozása, melyeknél helyesebb: keresztény-e vagy keresztényén, merőben ok nélkül való. Mind kettő helytelen. Helyes nyelvtani származtatás útján csak a „krisztusi“ elnevezés lenne jó czime Krisztus követőinek. — ³⁾ Philonis Leg. ad Cajum, 23. Martial. I, 42, 3. — ⁴⁾ Juvenal. 14, 96. — Sueton. August. 76. — Persius, 5, 179. — Horatii Sat. I, 9, 69. — Senec. Epist. 95, 47. —

A syriai keresztény zsidók Rómába jöttek, ők is e zsidó városnegyedben telepedtek le keresztény eszméikkel, s a Jézus személyében eljött messiásról való örömhírokkal. A római történetírók szerint sikerrel hirdették itt az evangéliumot. Azonban a római orthodox zsidók megijedve a keresztény zsidók sikerén, ellenök támadtak, s mint rendzavarókat a római kormánynál bevádolták. E rendzavaróknak nevezettek ellen adta volt ki Claudius császár a kiűzetési parancsot, nem a zsidók ellen, mert ő a zsidók iránt jó hajlammal volt. Egyébiránt nem csak ez az egy ok folyt be a zsidóknak Rómából való kiűzésére.

A zsidók Rómából való kiűzésére befolyt különösen az, hogy Claudius elődei ¹⁾ conservatív politikáját követvén, vissza akarta állítani az augurokat és haruspexeket. Befolyt az, hogy a római kormány szemeiben a zsidók a nemzetet képviselték, a keresztények pedig a felekezetet. Ezek közül az orthodox zsidók megvetették ugyan a pogányokat; de minthogy e gyűlöletet a törvény parancsolta, ezért a római patriciusok és a hatóság megvetette ugyan őket, de nem vette ezt nekik rossz neven, sőt megengedte, hogy jogosan gyakorolhassák a törvényt, a mit elhanyagolniok bűn lett volna, — pedig a zsidó vallás, éppen mint a druidismus, erődítvény volt, mely a nemzetiséget védte. Már a keresztényeket sem ez elv, sem a római hatóság engedélye nem védte. Sőt nem csak a közvélemény, hanem a hatóság előtt is bűnösöknek tündek fel azért, hogy az evangélium elfogadása után szakítottak nemzetök vallásos intézményeivel, a nevelés kötelekeivel, némely mózesi szertartásokkal, és elvágtak minden közösséget az

A kor. zsidók kiűzetésének okai.

¹⁾ Caesar, hogy a népnek hizelegjen, a mely saját isteneiben nem hitt többé, visszaállította Rómában az Isis és Serapis monotheisticus irányu tiszteletét; azonban tisztelte a lelkiismeret szabadságát. (Dio Cass. XLVII, 15.) Augustus szorosán ragaszkodott a nemzeti valláshoz (Sueton. Aug. 31, 93.) és gyűlölt minden más vallást, különösen a keletit és egyiptomit. Sueton. Aug. 93.). Azonban a többi vallásoknak is teljes szabadságot adott saját körükön belől (Jos. Ant. XVI, VI). Tiberius állam-vallást akart alkotni, s ezért akadályozta a hitterjesztést (Sueton. Tib. 36. Philo in Flaccum. 1.; Leg. ad Caj. 24. Jos. Ant. XVIII, III, 1. 5.). Caligula visszavonta a Tiberius rendeleteit (Dio Cass. LX, 6.). De Claudius újra az Augustus politikáját követte és üldözte a felekezeteket (Tacit. Ann. XI, 15. Dio Cass. LX, 4. Sueton. Claud. 25. Csel. 18, 2.). Egyébiránt az idegen vallások iránti ellenszenvén a római császároknak nincs miért csodálkoznunk. Ők egyszerű mind fő papok is voltak. Ezért hivatali kötelességök volt a régi latin cultus fentartása.

idegen istenekkel. Egyfelől ezért, másfelől pedig ama körülmények miatt, hogy miután a pogányság durva képzelődése csak látható jelvényekben tudta felfogni a maga isteneit, s ennél fogva nem tudott felemelkedni istennek a keresztények által hirdetett tiszta, magasztos és egyetemes eszméjére: a rossz akarat és durva előítélet istentagadóknak bélyegezte a keresztényeket. Ide járult a keresztények visszavonulása és titokszerűsége, melyből az ellennézettek azt húzták ki, hogy azok gyalázatosságokat mivelnek. Ide járult az is, hogy a keresztények kiméretlenek voltak a pogány valóság iránt. Mindezek befolytak arra, hogy a keresztényeket bűnösöknek tüntessék fel.

Ily bűnösök ellenében tehát biztosítani kellett a császárnak a társadalom nyugalalmát. Az ellenök való fellépésre alkalmat adott az orthodox zsidók és keresztények közt kitört viszály. A császár ki is adta ellenök a parancsot, a mely őket Rómából kiűzte. De ha kiűzte is őket Claudius, nem sokáig tartott az üldözés ¹⁾, mert az ily rendeleteket nem hajtották végre szigorúan a gyakori kormányváltozás miatt. Hogy a kiűzetésnek nem sok eredménye lett, ezt az is bizonyítja, hogy Josephus teljesen hallgat róla, és hogy Rómában 58-ban új már keresztény egyház létezett ²⁾.

Hogy a Claudius edictuma által kiűzött római első keresztény egyházat névszerint ki alapította, nem lehet tudni. A pápista hagyomány Pétert és Pált tartja ez első egyház alapítóinak. De ez nem igaz ³⁾; mert Péter soha se járt Rómában, Pál se járt volt itt

Claudius edictuma.

¹⁾ Sueton. Tib. 36. Claudius Kr. u. 54-ben halt meg. — ²⁾ Csel. 28, 14, 15. s köv. — ³⁾ A római egyháznak amaz állítása, hogy Péter Rómában volt, s ott egyházat alapított, a Péter-féle mondanakon alapul. A történelmi bíráló kiderítette, hogy e mondanak a római egyházban keletkeztek, abból a zsidós-keresztény és hierarchikus törekvésből és pártérdékből, hogy Pétert nagyobb rangnak tüntessék fel Pálnál, s egyszersmind a római egyház központjává tegyék. Azt is kiderítette, hogy hamis a hagyomány az amaz állítása, a mely Pétert a római egyház egyik alapítójának mondja. Nem is Pál alapította. Pál előtt egy apostol se járt Rómában. Péter sem a római levél írása előtt, sem Pál fogsága alatt, sem a Néró-féle üldözés alatt, sem azután nem járt Rómában. A Péter-féle mondanak alapjául a Pál római tartózkodása és működése szolgált. A zsidó pártérdék a Pál életének e történelmi mozzanatait Péternek tulajdonította, azért, hogy ő legyen az, a ki a pogányoknak a világvárosban az evangéliumot hirdette. E monda továbbá Pétert Simon Magus után útaztatja Rómába, hogy őt legyőzze. Később Pétert Pállal együtt útaztatja Rómába, hogy ott vértanúi halált haljanak. Végre — a mi a monda alkotójának célját tisztán mutatja — azért útaztatja Pétert Rómába, hogy ott anyaegyházat alapítson; ott vele az evangéliumot hir-

Ki a római első egyház alapítója?

még ekkor. Ez első keresztény egyház tagjai közül névszerint senkit sem ismerünk mást, egy zsidó házaspáron, Aquilán és Priscillán, kívül, kik az üldözés elől Korinthusba menekülvén, ott Pállal megismerkedtek, vele benső viszonyba léptek és neki segítő társaivá lettek ¹⁾).

Európában
első a római,
második a
puteoli
egyház.

E szerint ama keresztény egyházak, vagyis inkább kis keresztény körök után, a melyeket Pál és Barnabás első hittérítői útjukban alakítottak, Rómában is csakhamar megalakult az első keresztény egyház. Európában tehát a római volt az első keresztény gyülekezet. Utána nem sokára Puteoliban alakult egy másik; mert a mint a Cselekedetek könyve bizonyítja ²⁾, Pál itt 61-ben már keresztényekre talált. Ezek közül tehát egyiket se Pál alapította, hanem syriai, főleg zsidó keresztények. Nem is a Pál szabad eszméi alapján alakultak. Innen van, hogy a római egyház mindig szorososan ragaszkodott a körülmetélkedéshez, a törvény betűihez ³⁾, a chiliasmushoz, s Jézus személyéről és haláláról nem anynyira keresztény módon, mint inkább zsidósan gondolkozott ⁴⁾. Ez az oka, hogy a római egyház nézete anynyira ellentétben állott a Páléval; a miért Pál nem érezte magát otthon a római keresztények közt, s a rómaiak nem értették meg a Pál gyönyörű levelét. Ez az oka, hogy a római keresztény egyház oly méltó testvére volt a jeruzsáleminek; anynyira, hogy a miként a jeruzsálemi egyház bánt a keletkező kereszténységgel, úgy bánt később a római az egész egyházzal. És végre ez az oka, hogy Rómában a zsidó papsághoz hasonló Pontificatus oly hierarchicus módon fejlődött ki, s mint orthodox egyház, magának mindig akkora tekintélyt követelt.

Simén Domokos.

detteti; csodákat tétet; és a Néro-féle üldözés alkalmával keresztre feszített. A monda ez utóbbi alakjában Pétert nem csak az anyaegyház alapítójának tartja, hanem azt is mondja, hogy 25 évig volt annak püspöke, s miután Kelemen utódjának kinevezte, keresztre feszítették föl lefelé. Az egész monda alakulásából tisztán látszik a római egyház érdeke, melynélfogva azon igyekezett, hogy az ottani egyház alapítását a két legnagyobb apostolnak tulajdonítsa; a zsidók apostolának elsőséget adja a pogányok apostola felett, s ez által az egyházat Jézussal szorosabban összekösse. — ¹⁾ Csel. 18, 2. 3. — ²⁾ Csel. 28, 13. 14. — ³⁾ Epiphanius Haeres 30, 18. — ⁴⁾ Artemon apud Eusebium, HE. V, 28. — Lásd e tekintetben még a Kr. u. 70 körül irt Ezdrás 4-ik könyvét és Kr. u. 4 és 5 év közt irt Ascensio Mosis c. apocryph. iratot.